

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

MAXSUS SON (2021-yil, MAY)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021, MAXSUS SON

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda quroni bilan **pedagogika va psixologiya** fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy

Elektron manzil: ped_mahorat@umail.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori

Begimqulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudov Mels Hasanovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Tadixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdıyev Durdımurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharopovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Otabek Siddiqovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Ismatilla QUDRATOV
Samarqand davlat universiteti
musiqa ta’limi kafedrası professori

Azamat RAJABOV
Buxoro davlat universiteti
musiqa ta’limi kafedrası
katta o’qituvchisi

TALABALARNI DIRIJORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH TIZIMI VA UNING SAMARADORLIGI

Ushbu maqolada talabalarni dirijorlik faoliyatiga tayyorlash tizimi va uning samaradorligi ifodalangan. Bo’lajak musiqa o’qituvchisi – dirijorlarning emotsional his etish, sez va ziyrakliklarini shakllantirishda modellashtirishga qaratilgan mashqlardan foydalanish ham yaxshi, o’ziga xos uslublardan sanaladi. Bunday uslub asarlar ma’no va mazmundorligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, xalq qo’shiqlarining xor uchun moslashtirilgan namunalariga dirijorlik qilishda talaba dirijorlikning turli texnik vositalari yordamida emotsional holatni ochib bera olishi kerakligi keng yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: dirijor, xor, asar, ijrochilik, diksiya, partitura, nota yozuvi, aranjirovka, ansambl.

В данной статье описывается система подготовки студентов к ведению деятельности и ее эффективность. Использование модельных упражнений в формировании эмоциональных переживаний, чувств и интеллекта будущего учителя музыки-дирижера - тоже хороший, неповторимый стиль. Этот стиль служит для усиления смысла и содержания произведений. Например, при дирижировании хоровыми образцами народных песен широко подчеркивается, что ученик должен уметь выражать эмоциональное состояние с помощью различных технических средств дирижирования.

Ключевые слова: дирижер, хор, произведение, перформанс, дикция, партитура, музыка, aranjirovka, ansambl.

This article describes the system of preparing students for conducting activities and its effectiveness. The use of modeling exercises in the formation of emotional feelings, senses and intelligence of the future music teacher-conductor is also a good, unique style. This style serves to enhance the meaning and content of the works. For example, when conducting choir-adapted samples of folk songs, it is widely emphasized that the student should be able to express the emotional state using various technical means of conducting.

Keywords: conductor, choir, work, performance, diction, score, music, arrangement, ensemble.

Kirish. Bugungi kunda oliy pedagogik ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar kelajakda umumta’lim maktablarida, kollejlarda, musiqa bo’yicha ijodiy jamoalar, bolalar musiqa va san’at maktablarida, hatto, oliy o’quv yurtlarida musiqa fanlaridan dars berishi mumkin. Umumta’lim maktablarida faoliyat ko’rsatadigan o’qituvchi shuni unutmazligi kerakki, maktab “musiqa madaniyati” darslari tarkibida qo’shiq kuylash, ya’ni, “jamoat bo’lib kuylash” yetakchi faoliyat hisoblanadi. O’z-o’zidan ravshanki jamoaviy ijrochilik dirijorlik boshqaruvisiz bo’lmaydi. Bu faoliyatda o’qituvchi ham xor rahbari, ham dirijor, ham xonanda, ham konsertmeyster vazifalarini bajarishiga to’g’ri keladi. Shuning uchun oliy ta’limdagi tahsil

xonanda, ham konsertmeyster vazifalarini bajarishiga to'g'ri keladi. Shuning uchun oliy ta'limdagi tahsil jarayonida dirijorlikka tayyorlashning eng muhim usul va shakllari haqidagi bilimlar ular uchun ortiqchalik qilmaydi, aksincha, ular bu borada bilim va malakalarini doimiy ravishda takomillashtirib borishlariga to'g'ri keladi.

Asosiy qism. Musiqiy ta'limning oliy pedagogik tizimdagi mavjud bosqichida musiqa fanlarini o'qitishning asosiy vazifalaridan biri – ijodkor shaxsni shakllantirish hisoblanadi. Bu vazifa musiqa o'qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlashda katta ahamiyatga ega, zero har qanday mustaqil faoliyat – ijoddir. Shu o'rinda talaba va o'quvchilarning tashabbuskorligini, ijodiy izlanishlarini rivojlantirishga nimalar ijobiy ahamiyat kasb etadi yoki asosiy turki bo'ladi degan savolga kengroq to'xtalib o'tishni joiz deb bilamiz.

Masalan, o'quv-jarayoniga taniqli dirijor-pedagog G.G.Golin tavsiya etgan uslubga binoan bastakorlik ijodi elementlarini kiritish mumkin. Bular talabalarining xor asarlarining she'riy matnlari, xor aranjirovkalari asosidagi mustaqil izlanishlari bo'lishi mumkin.

Bu esa dirijorlik qilayotgan asarda o'z ijodiy qarashlari, fantaziyasini yaratishga, tashabbuskorligini, ijodiy tasavvur qilishi, o'z kuchiga ishonchini oshirishiga yordam beradi. Xor dirijorligi o'quv kurisidagi pedagogik jarayonga o'qitishning muammoli texnologiyalarini kiritish ham sezilarli darajada foydali ahamiyat kasb etadi. O'qitishning bu shaklida talaba asarning shakli, tuzilishi, o'lchovi, lad-tonalligi, xarakteri haqida

muammoli savol tashlanadi va sinfdagi talabalar unga o'zlarining javoblarini bildiradilar va amaliy ko'rsatib berishlari so'raladi. Xor asarlarini tahlil qilish ham talabalarni asarlarga dirijorlik qilishda asarni to'laligicha idrok qilish, eng muhim jihatlarini tushunish, bilish va dirijorlik jarayonida e'tiborda tutish, qolaversa, asarni dirijorlik yo'nalishida oson o'zlashtirishlarida qo'l keladi. Chunki, asarni nazariy tomondan yaxshi o'rganmasdan turib unga amaliy yondashish, ya'ni dirijorlik qilish bilan ko'zlangan maqsadga erishish to'g'risida fikrlash mantiqan noto'g'ri.

Xor asarlariga dirijorlik qilishni rejalashtirishda asarni butunligicha tahlil qilish talabalarda asarlarni tahlil qilish malakalarini shakllantirish o'ziga xos pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Bu o'rinda dirijor-pedagog V.L.Jivov tomonidan tavsiya etilgan muammoli-izlanish topshiriqlarini qo'llash ham samarali uslublardan biri sanaladi. Masalan, xor partiturasining nazariy-ijrochilik tahlilida shunday savol muammoli bo'lishi mumkin:

“Siz o'z ijrochilik fikrlaringizni qanday dirijorlik usullari yordamida gavdalantirasiz yoki ifodalaysiz?” bu orinda talabani musiqiy tafakkuri, bilim va ko'nikmalari darajasi, ijodiy fantaziyasi, asarning xarakteri, g'oyaviy-badiiy mazmunini qanchalik tushunishi, his qilishi va uni badiiy ifodalash mahorati katta rol o'ynaydi. Nota matnini to'g'ri o'qish asosida talaba o'qituvchining bevosita yordamida asarga dirijorlik qilishning o'ziga xos “to'qimasi”ni o'zi hayolida ishlab chiqqan tarzda interpretatsiya elementlari bilan moslab boradi. Talabaning mustaqil dirijorlik interpretatsiyasiga asoslangan dirijorlik usullari qanchalik o'ziga xos va asar mazmun- mohiyati, dirijorlik qoidalariga to'g'ri kelishiga ko'ra ajoyib bo'lsa, musiqaning badiiy xususiyatlarini dirijorlik sxemalari asarlarda aks ettirish shunchalik muvaffaqiyatli, yorqin, ijro esa ko'tarinki ruhdan bo'ladi. Partituralar ustidagi taxminiy ishlar jarayonida “Oqlangan matn” usulidan foydalanish mumkin.

Bu usulning qo'llanish mazmuni quyidagicha bo'lishi mumkin. Masalan, o'qituvchi tomonidan bir asar tanlanadi. U asar jo'rli yoki jo'rsiz bo'lishi mumkin. Deylik, Sh.Yormatov tomonidan jo'rsiz xor uchun moslashtirilgan “Boychechak” (bolalar xalq qo'shig'i) qo'shig'ini o'qituvchi uni oldindan yozib tayyorlab qo'yadi, lekin asar muallifi ham, asar nomi ham, she'riy matni ham yozilmaydi (nota matni bo'ladi). Asarning o'lchovi, tempi, lad tonalligi, har xil nyunslari (dinamik belgilar ham) ko'rsatilmaydi. Talaba esa ana shu partituraning frazirovkasini, ovoz xarakteri va asar ijro uslubini, ohang tuzilmasini (melodiya) anglashi, tezlilik, nyuanslarini, mazmunini, nafasni joylashtirish, musiqiy ovozni o'ylab topishi, imkoniyat darajasida matn tuzishi kerak bo'ladi. Uning vazifasi musiqani ichki eshituv bilan his etib, musiqiy ma'nodorlikni idrok etishdan iboratdir. So'nggi bosqichda esa musiqani eshitib unga dirijorlik “to'r'i” (setka)ni to'g'ri topishi talab etiladi. Bunday topshiriqlarni ko'pincha talabalar qiziqish bilan bajaradilar.

Bunday uslublar talabalarining musiqiy tafakkurini faollashtiradi, kuzatuvchanligini oshirib, mustaqil faoliyat yuritishga o'rgatadi. Dirijorlikka tayyorlashda talabalarni ta'limning ilk bosqichlaridan boshlab mustaqil ishlash, topshiriqlarni mustaqil bajarishga o'rgatish maqsadga muvofiqdir.

O'quv mashg'ulotlari jarayonida dirijorlik texnikasi va mahoratini egallash uchun musiqiy obraz, dirijorlik qilish uslublari, egallangan bilim, ko'nikma va malakalar pedagogning shaxsiy namunasiga tayanishni taqozo qiladi. Bu yo'l-yo'riqlar uchun o'qitishning uch shakli muhim rol o'ynaydi.

- birinchi holdagi o'qitish shaklida eng muhim element – bu o'qituvchi namunasi, ya'ni bosh oriyentr o'qituvchi namunasidir;

- ikkinchi holda eng muhim asos u pedagog tomonidan berilgan vazifa, tushuntirish, ko'rsatib berish;

- uchinchi holat – o'quvchi-talabalar mustaqil ravishda o'ziga xos yo'l-yo'riqlar tartibini topadilar.

Musiqiy obraz va bilimlar tizimi, dirijorlik harakatlarini bajarish usullari haqidagi tasavvurlarga suyangan holda asarlarga dirijorlik qilish ustida ishlaydilar.

Muhokamalar va natijalar. Bizning mazkur tadqiqot ishimizni bajarish davomida sinovdan o'tkazgan va o'zimiz samarali deb hisoblagan usullardan yana biri haqida to'xtalib o'tamiz. Mazkur ish uslubi

boshqalaridan amaliy malakalarga tayangan holda talabalarda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishni ko'zda tutadi. Buning uchun "Dirijorlik sinfi"da egallangan bilimlarga tayangan holda xor jamoasi bilan ishlash (xorga dirijorlik qilish) yoki xuddi xor bilan ishlashga yaqin sharoitni sinfda yaratish kerak. Bunda bir talaba dirijor, qolganlar xor ishtirokchilari sifatida qatnashadilar. Dastlabki mashg'ulotlarda talabalar naybat bilan o'qituvchining bevosita ko'magida bajariladigan vazifalarni ketma-ketligi asosida tanlangan asarni xorga o'rgatish, dirijorlik qilishga kirishadilar. Bunda ovoz sozlash, asarni e'lon qilish, nota yozuvidagi ovoz partiyalarini xor jamoasi ishtirokchilariga tarqatish, konsertmeystr jo'rligida ovoz partiyalari bilan ishlash, so'ngra 1-2-ovozni qo'shish, asarni kichik qismlarga bo'lib ishlash, auf takt, nafas, ijroni boshlash, cho'zimlarda ushlab turish, konsertmeystrga, so'ngra xorga ko'rsatish barchasini o'qituvchi nazoratida bajariladi. Bu jarayon davomli tarzda amalga oshirilganda eng samarali usul bo'lib, asta-sekinlik bilan talabani xor bilan ishlash, xor ijrosini boshqarish, nazorat qilish, xor va musiqani eshitish, o'z harakatlarini xor ishtirokchilariga tushunarli bo'lishi, o'z xatti-harakatini nazorat qilish, yutuq va kamchiliklarini sezish va kelgusi mashg'ulotlarda ularni bartaraf etish ustida mustaqil ishlashlariga katta yordam beradi.

Bunday usulda ishlaganda talabalarda ijodiy tasavvur va taqqoslash malakalari yaxshi rivojlanadi.

Musiqi o'qituvchisi uchun asar nota yozuvini (matnini) qog'ozdan o'qish (chitka s lista) juda muhimdir. Dirijorlik sinfida ham bunga alohida e'tibor qaratiladi. Tanlangan asarlarni qog'ozga qarab o'qishni doimiy ravishda mashq qilib borish kerak bo'ladi. Bunda talabalar nota matnini solferino uslubida ko'z bilan taxminan kuzatib tanishadilar, bunda tezlik, ladotonal reja, o'lchash, asarning obangdorlik xususiyatlari (kuy tuzilmasi), ritmika mustaqil yoki o'rinni bosuvchi jo'r ovoz shakllar farq qiluvchi yoki takrorlanuvchi iboralarni aniqlaydilar.

Pedagog talabalar oldiga turli o'quv vazifalarini qo'yadi, alabatta, bunda ularning bilimi, ko'nikma va malakalar saviyasi, tayyorgarliklari, musiqi asarning murakkablik va qiyinchilik holatlari hisobga olinadi.

O'quv vazifalarining murakkablashuvi musiqi materialining xususiyatlari bilan bog'liq. Og'ir (sust), o'rta (mo'tadil), tez, jo'shqin sur'atdagi asarlarni o'qish, bir ovozli, ikki ovozli, uch ovozli, ko'p ovozli, ikki ovoz partiyasining jo'rnavozligini bayon qilishning sodda yoki murakkabligi bilan bog'liq bo'ladi.

Xor asariga dirijorlik qilish samarali jarayon bo'lib, badiiy obraz va ijrochilikka sekin-astalik bilan kirib borishdir. Xor asarlari ko'pincha she'riy matnga yoziladi, shuning uchun uni o'qiyotgan vaqtda mazmunining g'oyaviy emotsional ma'nosini his etish kerak.

Asar bilan umumiy tanishuvdan so'ng, uni o'rganish rejasi tuziladi. Asarni o'rganishda dastlab uni tasavvur qilish bilan notalarni kuylaydilar. Bu esa vokal partiyaning ovozini ichki eshituv va hissiyot bilan eshitishga yordam beradi. Ba'zi hollarda talabalar qiziqishlarini oshirish maqsadida asarni pedagogning o'zi ijro etib berishi mumkin. Lekin, iloji boricha bunga talabani ko'proq jalb qilish kerak.

Asarni to'laqonli o'zlashtirish uchun uni yod olish ham muhim omillardandir. Asarni tez eslab qolish, ya'ni yod olishda shakl tahlili, musiqada ma'nodorlik bag'ishlovchi vositalarni his qilish, musiqiy material va badiiy obraz mantiqining rivojlanishini o'z ichiga oladi. Har bir qismni takrorlash, ijro etish yodda saqlab qolishni tezlashtiradi. Bu o'rinda beriladigan topshiriqlar alohida o'rin tutadi. Quyida shunday topshiriqlar namunasi keltiramiz:

1. Fortepianoda birinchi jumlaning ifodali qilib ijro eting, chaling, chaling jarayonida musiqiy matnning eslab qoling, birinchi jumlaning yoddan chaling bering.

2. Partiturani chaling va solferinolash bilan partiyalarni kuylab bering, yana bir bor kuylab bering, solferino qiling, so'zlarni yoddan kuylab va chaling bering.

Xulosa. Talabalar tayyorgarliklarini hisobga olib takrorlash sonini belgilash mumkin. Asar partiturasini o'rganish muallif o'y-fikrlarini o'rganish, asar mohiyatiga chuqurroq kirib borishga va o'z ijrochilik uslubini talqin etishga qaratiladi. Dirijorlik mashg'ulotlarida musiqiy eshituv va tasavvur, musiqiy tafakkurning o'sishida muhim omil bo'lib, u doimiy mashq va harakatlarni talab etadi.

Adabiyotlar

1. Dirijorlik. Fan dasturi. -T.: Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, 2008.
2. Dirijorlik. O'quv-uslubiy majmua. -SamDU, 2011.
3. Ro'ziyev Sh. Xorshunoslik. -T.: "O'qituvchi", 1987.
4. Sharafiyeva N. Xorshunoslik. -T.: "O'qituvchi", 1988.
5. Kushayev A. Estetik tarbiya asoslari. -T.: "O'qituvchi", 1987.
6. Sharipova G. Musiqi o'qitish metodikasi. -T.: TDPU, 2000.
7. Soipova D. Musiqiy va musiqiy-nazariy bilimlarni o'zlashtirish jarayonini takomillashtirish. -T., 2005.